

Dorota Żuchowska

O nauczaniu języka łacińskiego w polskiej szkole

Konsultacja merytoryczna
Wydział Rozwoju Kompetencji Kluczowych
Grażyna Wojszczyk

Redakcja i korekta
Elżbieta Gorazińska

Projekt okładki, layout
Barbara Jechalska
Wojciech Romerowicz

Redakcja techniczna i skład
Wojciech Romerowicz

Fotografia na okładce: © DLeonis/Bank zdjęć Photogenica

Ośrodek Rozwoju Edukacji
Warszawa 2024
Wydanie I

Publikacja jest rozpowszechniana na zasadach licencji
Creative Commons Uznanie Autorstwa – Użycie Niekommercyjne (CC BY-NC)

Ośrodek Rozwoju Edukacji
Aleje Ujazdowskie 28
00-478 Warszawa
tel. 22 345 37 00
www.ore.edu.pl

Spis treści

Wstęp	
Nauczanie języka łacińskiego w Polsce powojennej – krótka charakterystyka	4
1. Aktualny status łaciny w szkołach polskich	6
2. Język łaciński i kultura antyczna a język łaciński – porównanie podstaw programowych	6
3. Ocenianie kształtujące jako przykład motywowania uczniów do nauki języka łacińskiego	7
3.1. Ocenianie sumatywne a kształtujące	7
3.2. Przykład oceny kształtującej z pracy pisemnej na temat: Konstrukcja <i>accusativus cum infinitivo</i>	8
3.3. Cele lekcji i kryteria sukcesu	8
3.4. Zalety oceniania kształtującego	9
3.5. Mankamenty oceniania kształtującego	9
3.6. Przepisy prawne dotyczące oceniania kształtującego	10
4. Indywidualizacja procesu kształcenia	10
4.1. Indywidualizacja nauczania na lekcji języka obcego nowożytnego a indywidualizacja nauczania na lekcji języka łacińskiego	10
4.2. Przykładowe formy pracy na lekcji języka łacińskiego sprzyjające indywidualizacji procesu kształcenia	12
4.2.1. Zadania o różnym stopniu trudności	12
4.2.1.1. Praca pisemna	12
4.2.2. Zróżnicowana praca domowa	14
4.2.2.1. Praca domowa do wyboru	14
4.2.2.2. Trójstopniowa praca domowa	14
4.2.3. Projekt edukacyjny	15
4.3. Indywidualizacja pracy z uczniem zdolnym	15
Zakończenie	17
Bibliografia	18
O autorce	19

Wstęp

Nauczanie języka łacińskiego w Polsce powojennej – krótka charakterystyka

W glottodydaktyce europejskiej wraz z nastaniem XX wieku zauważa się stopniowo narastającą niechęć do nauczania języków klasycznych. W Polsce powojennej sytuację tę dodatkowo utrudniała wrogość władz komunistycznych do łacińskiej cywilizacji, łączonej bezpośrednio z chrześcijaństwem. Język łaciński utożsamiano z językiem znienawidzonego kleru. Wyeliminowano więc stopniowo nauczanie greki, a łacinę ograniczono nawet w klasach o profilu humanistycznym (Ryba, 2022: 5–13).

W 1948 r. zreorganizowano system kształcenia. W liceum łacina mogła być nauczana jako drugi język obcy w wymiarze 3 godzin tygodniowo (12 godzin w cyklu kształcenia). I choć dla większości współczesnych latynistów taka liczba godzin pozostaje w sferze marzeń, wówczas oznaczało to pomniejszenie nauczania łaciny o 10,5 godziny w cyklu.

Kolejna reforma szkolnictwa na początku lat sześćdziesiątych wprowadziła ośmioletnią szkołę podstawową i czteroletnie liceum ogólnokształcące. Łacina zyskała wówczas status języka nadobowiązkowego przy jednoczesnym zmniejszeniu godzin nauczania do 8 w cyklu kształcenia.

Poprawa tej sytuacji nastąpiła w latach siedemdziesiątych. Wróciła możliwość tworzenia klas klasycznych, gdzie oprócz łaciny nauczano greki; ponadto łacina mogła być prowadzona w klasach humanistycznych, biologiczno-chemicznych i ... matematycznych (sic!) w wymiarze 8 godzin w cyklu.

W 1993 r. nastąpiła zmiana nazwy przedmiotu na język łaciński i kultura antyczna. Mógł on być nauczany jako drugi lub trzeci język obcy, choć treści językowe zostały ograniczone na korzyść kulturowych. Realizacja przedmiotu była możliwa tylko w zakresie rozszerzonym.

Po kolejnej reformie szkolnictwa w 1999 r., wprowadzającej trzyletnie liceum ogólnokształcące, nastąpiło automatyczne ograniczenie liczby godzin drugiego języka obcego do 6 w całym cyklu kształcenia. Język łaciński i kultura antyczna mógł być nauczany nadal jako trzeci język obcy, ale liczba godzin wahała się wówczas od 2 do 4 w cyklu.

Atrakcyjnym novum dla łaciny było pojawienie się w roku szkolnym 2012/2013 możliwości nauczania przedmiotu uzupełniającego, do którego nie było przypisanej podstawy programowej. Każdy nauczyciel mógł napisać program nauczania do przedmiotu niejako wykreowanego przez siebie i nauczać go w wymiarze 1 godziny tygodniowo przez rok. W ten sposób łacina zaistniała w wielu polskich liceach pod różnymi nazwami;

m.in. w XVIII Liceum Ogólnokształcącym w Łodzi został włączony do realizacji program nauczania przedmiotu: elementy łaciny prawniczej¹.

Małą poprawę dla pozycji łaciny przyniosło [Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 czerwca 2020 r.](#) Określało ono podstawę programową dla przedmiotu: język łaciński i kultura antyczna w zakresie podstawowym, który od roku szkolnego 2020/2021 może być nauczany w klasie I liceum i technikum.

¹ Autorką programu jest autorka niniejszego artykułu.

1. Aktualny status łaciny w szkołach polskich

W bieżącym roku szkolnym (2023/2024) istnieją w polskich szkołach następujące możliwości nauczania łaciny:

- język łaciński i kultura antyczna w zakresie rozszerzonym (240 godz.) w liceach ogólnokształcących i technikach;
- język łaciński i kultura antyczna w zakresie podstawowym (30 godz.) w liceach ogólnokształcących i technikach;
- język łaciński jako drugi język obcy w zakresie podstawowym (120 godz.) w VII i VIII klasie szkoły podstawowej;
- język łaciński jako drugi język obcy w zakresie podstawowym (240 godz.) w liceach ogólnokształcących i technikach w dwu wariantach:
 - nauka języka od podstaw,
 - kontynuacja ze szkoły podstawowej.

Zakresy nauczania przedmiotu: język łaciński i kultura antyczna nie są połączone ze sobą. Tzw. mała łacina (30 godz.) umieszczona jest wśród czterech przedmiotów², spośród których jeden wybrany jest realizowany w I klasie szkoły ponadpodstawowej w wymiarze 1 godziny tygodniowo. Nauczanie języka łacińskiego zamiast drugiego języka obcego nowożytnego jest natomiast opcją niezależną od dotychczasowej możliwości uczenia się w liceum i technikum przedmiotu: język łaciński i kultura antyczna w zakresie podstawowym lub w zakresie rozszerzonym.

Łacina jako drugi język obcy została wprowadzona na mocy poniższych aktów prawnych:

- *Rozporządzenia Ministra Edukacji i Nauki z dnia 6 lutego 2023 r. zmieniającego rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej (...), (Dz.U. 2023, poz. 312);*
- *Rozporządzenia Ministra Edukacji i Nauki z dnia 6 lutego 2023 r. zmieniającego rozporządzenie w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia (Dz.U. 2023, poz. 314).*

2. Język łaciński i kultura antyczna a język łaciński – porównanie podstaw programowych

Zarówno w celach, jak i treściach nauczania języka łacińskiego jako drugiego języka obcego zwracają uwagę nowe aspekty, dotychczas nieobecne. Jest to m.in. znajomość faktów dotyczących twórczości wybranych autorów piszących po łacinie, począwszy od starożytności do czasów nowożytnych. Poszerzenie wachlarza twórców literatury

² Oprócz języka łacińskiego i kultury antycznej są to: muzyka, plastyka i filozofia.

antycznej o pisarzy późniejszych epok ma ogromne znaczenie dla uświadomienia uczniom znaczenia łaciny dla kształtowania się kultury polskiej oraz światowej. Znajac twórczość polską niektórych pisarzy, np. Jana Kochanowskiego, uczniowie nawet z ciekawości mogą zainteresować się jego twórczością w języku łacińskim.

Bardzo przydatne wydaje się uwypuklenie w celach kształcenia pierwiastka judeo-chrześcijańskiego. Truizmem jest dziś dowodzić, jak ogromny wpływ na rozwój kultury europejskiej miały przez wieki nauki kościoła chrześcijańskiego. Ich językiem, aż do lat 60. ubiegłego wieku, była łacina. Nie ulega zatem wątpliwości, że antyk grecko-rzymski obejmujący szerokie ramy czasowe – od ok. VIII w. p.n.e. do ok. V w. n.e. – odegrał istotną rolę w kształtowaniu się literatury, sztuki, architektury, nauki i wielu innych elementów kulturotwórczych w całej Europie.

Warto zwrócić uwagę na kompetencje językowe, które nie występują w treściach nauczania języka łacińskiego i kultury antycznej. Z celów kształcenia wynika jasno, że łaciny uczy się po to, aby rozumieć teksty pisane w tym języku. W treściach nauczania łaciny jako drugiego języka obcego jest to uszczegółowione: *Uczeń – rozróżnia najważniejsze warianty wymowy łacińskiej; rozumie proste wypowiedzi pisemne w języku łacińskim (...); znajduje w tekście określone informacje*³. Ponadto pojawia się zapis dotyczący wpływu języka łacińskiego na języki nowożytny. Jest to duży krok w kierunku stworzenia pomostu między antykiem a współczesnością. Kiedy dodamy do tego następną umiejętność: *korzystanie ze źródeł informacji (...) również za pomocą technologii informacyjno-komunikacyjnych*⁴, wówczas mamy pełen obraz nowoczesnego języka antycznego. Brzmi jak oksymoron, a jednak funkcjonuje!

3. Ocenianie kształtujące jako przykład motywowania uczniów do nauki języka łacińskiego

3.1. Ocenianie sumatywne a kształtujące

Z zagadnieniem motywacji bezpośrednio łączy się ocenianie. Jest ono ważnym elementem procesu kształcenia. Wykonane rzetelnie i obiektywnie przekazuje informacje zwrotne i *eo ipso* pomaga w uczeniu się. Ale, żeby spełniło swoje zadanie, nie może polegać jedynie na wyszukiwaniu błędów. Niestety, ocenianie sumatywne (za pomocą stopni) nie sygnalizuje uczniowi, co jest jego mocną, a co słabą stroną, na co powinien zwrócić szczególną uwagę i co zrobić, aby poprawić błędy. Nie niesie ze sobą informacji ukierunkowanej na dalszy rozwój, a głównie przyczynia się do porównywania wyników. W przypadku uczniów natrafiających na trudności w uczeniu się hamuje motywację i staje się źródłem bezradności.

³ <https://zpe.gov.pl/podstawa-programowa/szkola-ponadpodstawowa/jezyk-lacinski> [dostęp: 20.03. 2024].

⁴ Ibidem.

Rozwiązaniem może być ocenianie kształtujące. Polega ono na systematycznym pozyskiwaniu informacji o przebiegu procesu kształcenia zarówno przez nauczyciela, jak i uczniów. Dzięki temu nauczyciel może modyfikować dalsze nauczanie, a uczniowie uzyskują komunikat o swoich postępach w zdobywaniu wiedzy i umiejętności.

Przy ocenianiu kształtującym ważne jest, aby informacje udzielane były z pozycji życzliwego doradcy oraz były przekazywane językiem zrozumiałym dla ucznia. Pomocną będzie też sugestia, że ocena kształtująca winna:

- wskazywać i doceniać poprawne elementy wykonanej pracy;
- zwracać uwagę na elementy wymagające poprawienia;
- zawierać wskazówki, jak poprawić błędy;
- ukierunkowywać dalszą pracę.

3.2. Przykład oceny kształtującej z pracy pisemnej na temat: Konstrukcja *accusativus cum infinitivo*

Świetnie poradziłaś sobie z tłumaczeniem zdań na język polski (wskazanie poprawnych elementów wykonanej pracy).

Problem stwarza ci użycie form rzeczownikowych w zdaniu (zwrócenie uwagi na elementy wymagające poprawienia).

Z formami czasownikowymi w bezokoliczniku oraz z formami zaimkowymi radzisz sobie bardzo dobrze (wskazanie poprawnych elementów wykonanej pracy).

Przejrzyj tabele deklinacyjne znajdujące się na końcu podręcznika (wskazówki, jak poprawić błędy).

Wyszukaj w nich formy biernika rzeczowników i przymiotników deklinacji I i II i popraw błędy w swojej pracy (ukierunkowanie dalszej pracy).

3.3. Cele lekcji i kryteria sukcesu

Jednym z założeń oceniania kształtującego jest uświadomienie uczniom, czego nauczą się na danej lekcji. Zgodnie z tą koncepcją powinni znać nie tylko temat lekcji, ale również jej cele i tzw. kryteria sukcesu, czyli sposoby osiągnięcia celów. Poniżej znajduje się przykładowy temat lekcji języka łacińskiego i kultury antycznej z podanymi celami i kryteriami sukcesu.

Temat lekcji	Ogólne cele lekcji	Kryteria sukcesu Uczeń:
Zabytki Forum Romanum. Utrwalenie odmiany rzeczowników i przymiotników deklinacji II.	- doskonalenie techniki przekładu na język polski tekstu łacińskiego zawierającego neutra deklinacji II - ukazanie języka starożytnych Rzymian i kultury antycznej jako podstawy tożsamości kulturowej współczesnej Europy	- tłumaczy z języka łacińskiego na polski za pomocą słownika tekst <i>De Foro Romano</i> - odmienia neutra deklinacji II - tłumaczy wyrwane z kontekstu formy neutrów deklinacji II - wskazuje związki kultury starożytnych Rzymian i języka łacińskiego z kulturą współczesnej Europy - rozpoznaje w materiale ikonograficznym reprezentatywne zabytki Forum Romanum, nazywa je i podaje ich funkcje - używa w kontekście terminologii związanej z architekturą antyczną

Wskazanie uczniom kryteriów sukcesu nie tylko ułatwia osiągnięcie celów lekcji, ale też znacznie skraca tę drogę. Uczniowie mający świadomość celu i znający sposoby dotarcia do niego czują się współodpowiedzialni za proces kształcenia, co przyczynia się do podniesienia jego efektywności.

3.4. Zalety oceniania kształtującego

Ocenianie kształtujące:

- wzmacnia poczucie wartości ucznia;
- zwiększa zaangażowanie w proces uczenia się;
- uczy samodzielności i odpowiedzialności w procesie kształcenia;
- wzmacnia zaufanie do nauczyciela;
- rozwija umiejętność uczenia się;
- wspiera uczniów mających trudności w nauce;
- pozwała na wyrównywanie szans między uczniami o różnym poziomie intelektualnym poprzez usunięcie wartościowania za pomocą stopni.

3.5. Mankamenty oceniania kształtującego

Ocenianie kształtujące:

- wymaga zwiększonego nakładu pracy ze strony nauczyciela zarówno podczas przygotowania zajęć, jak i oceniania uczniów;
- skutkuje brakiem zainteresowania ze strony uczniów i rodziców.

3.6. Przepisy prawne dotyczące oceniania kształtującego

W art. 44i. ust. 5 *Ustawy o systemie oświaty* (Dz.U. 2021, poz. 1915 oraz Dz.U. 2022, poz. 583) znajduje się przepis mówiący, że w klasach I–III szkoły podstawowej oceny bieżące mogą być ocenami opisowymi, jeśli statut szkoły tak przewiduje. Natomiast począwszy od klasy IV szkoły podstawowej – oceny bieżące i śródroczne oceny klasyfikacyjne z obowiązkowych i dodatkowych zajęć edukacyjnych są ustalane w sposób określony w statucie szkoły. Roczne oceny klasyfikacyjne ustalane są według skali od 1 do 6. A zatem to rada pedagogiczna każdej szkoły podejmuje decyzję o wyborze lub ewentualnej zmianie systemu oceniania uczniów.

4. Indywidualizacja procesu kształcenia

Obowiązek indywiduacji procesu nauczania został wskazany w przepisach *Ustawy o systemie oświaty*, których uszczegółowieniem są regulacje zawarte w rozporządzeniach Ministra Edukacji Narodowej dotyczących podstawy programowej kształcenia ogólnego, warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów, organizowania kształcenia specjalnego, organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej i nadzoru pedagogicznego.

Indywidualizacja polega na dostosowywaniu do potrzeb i możliwości uczniów strategii edukacyjnych i wychowawczych wykorzystywanych w codziennej pracy z uczniem, na każdych zajęciach prowadzonych przez nauczycieli. Nauczyciel powinien umożliwić uczniom wybór sposobów osiągnięcia celów i metod zdobywania wiedzy i umiejętności poprzez dostosowywanie tempa zajęć, metod i form pracy, tak by zarówno angażować każdego ucznia z osobna, jak i organizować pracę całej klasy. Indywidualizacja jest przede wszystkim sposobem pracy z każdym uczniem, w tym ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, w każdym oddziale i na każdych zajęciach.

4.1. Indywidualizacja nauczania na lekcji języka obcego nowożytnego a indywidualizacja nauczania na lekcji języka łacińskiego

Różnica w dydaktyce języków obcych nowożytnych i języka łacińskiego wynika przede wszystkim z celów kształcenia. Od nich uzależnione są metody nauczania oraz dobór pomocy naukowych.

Dla porównania poniżej zostały przytoczone cele kształcenia (wymagania ogólne) podane w podstawie programowej języka obcego nowożytnego, wariant: kontynuacja języka obcego nowożytnego ze szkoły podstawowej – kształcenie w zakresie podstawowym⁵ oraz

⁵ <https://podstawaprogramowa.pl/Liceum-technikum/Jezyk-obcy-nowozytny> [dostęp: 20.03. 2024]

cele kształcenia zawarte w podstawie programowej języka łacińskiego jako drugiego języka obcego, wariant: kontynuacja ze szkoły podstawowej – kształcenie w zakresie podstawowym.

Język obcy nowożytny	Język łaciński w zakresie kompetencji językowych
Znajomość środków językowych. Uczeń posługuje się dość bogatym zasobem środków językowych (leksykalnych, gramatycznych, ortograficznych oraz fonetycznych), umożliwiającym realizację pozostałych wymagań ogólnych w zakresie tematów wskazanych w wymaganiach szczegółowych	
Rozumienie wypowiedzi. Uczeń rozumie wypowiedzi ustne o umiarkowanym stopniu złożoności, wypowiadane w naturalnym tempie, w standardowej odmianie języka, a także wypowiedzi pisemne o umiarkowanym stopniu złożoności, w zakresie opisanym w wymaganiach szczegółowych	Znajomość gramatyki i słownictwa języka łacińskiego oraz umiejętność rozumienia i tłumaczenia tekstu łacińskiego przy pomocy słownika łacińsko-polskiego
Tworzenie wypowiedzi. Uczeń samodzielnie tworzy proste, spójne i logiczne, w miarę płynne wypowiedzi ustne oraz proste, spójne i logiczne wypowiedzi pisemne, w zakresie opisanym w wymaganiach szczegółowych	
Reagowanie na wypowiedzi. Uczeń uczestniczy w rozmowie i reaguje ustnie w typowych, również w miarę złożonych sytuacjach, oraz reaguje w formie prostego tekstu pisanego w typowych sytuacjach, w zakresie opisanym w wymaganiach szczegółowych	
Wymagania szczegółowe. Uczeń posiada świadomość językową (np. podobieństw i różnic między językami)	Świadomość relacji między językami używanymi w Europie

Rozbieżność w nauczaniu języków nowożytnych i łaciny na poziomie celów kształcenia jest bardzo duża. W językach nowożytnych ważna jest komunikacja, w języku łacińskim rozumienie słowa pisanego (tekstu, inskrypcji etc.). Zatem indywidualizacja pracy, która w głównej mierze dotyczy metod i środków kształcenia, musi różnić się w tych dwu przypadkach.

Oczywiście same formy indywidualizacji mogą być, a nawet są spójne. Będzie to np. przygotowanie dodatkowych zadań o wyższym lub niższym poziomie trudności, wprowadzenie zróżnicowanej pracy domowej czy organizacja projektów.

4.2. Przykładowe formy pracy na lekcji języka łacińskiego sprzyjające indywidualizacji procesu kształcenia

4.2.1. Zadania o różnym stopniu trudności

4.2.1.1. Praca pisemna

Temat: *Rzeczowniki i przymiotniki deklinacji I i II.*

Wersja podstawowa (A)

Zadanie 1

Spośród podanych wypisz rzeczowniki deklinacji I i II; podaj ich rodzaj:

femur, femoris; corpus, corporis; tribus, tribus; inter; scribe, scribae; vesper, vesperi; templum, templi; sonitus, sonitus; mensa, mensae; oculus, oculi.

Zadanie 2

Połącz rzeczowniki z przymiotnikami oraz podaj utworzoną parę wyrazów w:

a) *abl.sg.*; b) *voc.sg.*; c) *nom.pl.*

Następnie przetłumacz na język polski pary wyrazów w podanym przypadku.

a) *rostrum, rostri* – dziób b) *auriga, aurigae* – kierowca; c) *faber, fabri* – rzemieślnik

longus, -a, um – długi; *piger, pigra, pigrum* – leniwy; *altus, -a, -um* – wysoki.

Zadanie 3

Dokończ zdania:

- a) Rodzaj rzeczowników deklinacji II poznajemy po...
- b) Neutra deklinacji II są zakończone w mianowniku liczby mnogiej na...
- c) Rzeczownik *incola, ae* należy do deklinacji...

Zadanie 4

Uzupełnij zdania właściwą formą rzeczownika podanego w nawiasie. Po uzupełnieniu przetłumacz zdania na język polski.

- a) *In scholis ... (tabula, ae) sunt.*
- b) *Puella, ... (magister, tri) saluta!*
- c) *Amo ... (lingua, ae; alienus, a, um pl.) discere.*

Wersja dla uczniów z dysfunkcjami (B)

Zadanie 1

Wypisz rzeczowniki deklinacji I i II:

femur, femoris; corpus, corporis; tribus, tribus; inter; scribe, scribae; vesper, vesperi; templum, templi; sonitus, sonitus; mensa, mensae; oculus, oculi

Zadanie 2

Określ przypadek i liczbę poniższych par wyrazów:

1. *terram novam* 2. *populos doctos* 3. *fori magni* 4. *scholā parvā*

Zadanie 3

Wybierz właściwe tłumaczenie łacińskie podanego w języku polskim połączenia przymiotnika z rzeczownikiem, zaznaczając odpowiednio a, b lub c:

1. nowemu nauczycielowi

a. *magistri novi* b. *magistris novis* c. *magistro novo*

2. pięknych słów

a. *verborum pulchrorum* b. *verba pulchra* c. *verbum pulchrum*

3. uczonym mieszkańcem

a. *incola docta* b. *incola docto* c. *incolā doctō*

4. wielką wodę

a. *aquas magnas* b. *aquam magnam* c. *aqua magna*

5. trudny uczniu

a. *discipulus asper* b. *discipule asper* c. *discipuli asperi*

Zadanie 4

Zaznacz literą *F(alsum)* zdania fałszywe, literą *V(erum)* prawdziwe:

- Rzeczowniki rodzaju nijakiego należą do deklinacji II.
- Rzeczownik *patria* w *nominativus pluralis* brzmi *patrias*.
- Przymiotniki deklinacji II rodzaju męskiego w pierwszej formie (mianownik liczby pojedynczej) kończą się na *-us*.

W pracach pisemnych sprawdzających wiedzę uczniów z mniejszymi możliwościami intelektualnymi zamieszczone są zadania, które ograniczają się do wyboru (zad.1, 3, 4) czy identyfikacji przypadku i liczby deklinacji (zad. 2). Mają zatem charakter odtwórczy.

Inaczej jest z zadaniami dla pozostałych uczniów. Są one zbudowane tak, aby uczeń nie tylko odtwarzał nabytą wiedzę, ale także posługiwał się nią, np. tworząc i tłumacząc formy gramatyczne (zad. 2, 4), uzupełniając zdania (zad. 3) czy wybierając rzeczowniki wskazanych deklinacji (zad.1), ale w odróżnieniu od wersji B, dopisując do nich rodzaj.

Liczba zadań i punktacja w wersji A i B jest identyczna, ale ich trudność – zdecydowanie różna.

4.2.2. Zróżnicowana praca domowa

4.2.2.1. Praca domowa do wyboru

Temat: *Historia i znaczenie igrzysk gladiatorских w starożytnym Rzymie.*

1. Przeczytaj bilingwiczny fragment *Epistulae ad Lucilium* z podanej strony internetowej. Następnie napisz polskie i angielskie odpowiedniki łacińskich słów: *damnosus, spectaculum, crudelis, inhumanus, lusus, pugna, misericordia, homicidium, scutum, spectaror, interfector, victor, caedes, mors.*
2. Napisz krótką rozprawkę w języku polskim na temat: *Czy będąc mieszkańcem starożytnego Rzymu, oglądałbyś występy gladiatorów? Uzasadnij swą wypowiedź.* Praca nie powinna przekraczać 200 słów.

4.2.2.2. Trójstopniowa praca domowa

Temat: *Ćwiczenia wprowadzające konstrukcję biernika z bezokolicznikiem. Mit o założeniu Rzymu.*

1. Praca obowiązkowa do wyboru: Wykonaj pisemnie zadanie A lub B:
 - A) Zakreśl poprawną formę uzupełnienia zdań:
 - *Constat Marcum villam* (a. *emit*; b. *emere*; c. *emunt*)
 - *Nos pulchre* *dicunt.* (a. *canto*; b. *cantamus*; c. *cantare*)
 - B) Przekształć zdania tak, aby powstała konstrukcja *accusativus cum infinitivo*, używając dowolnego słowa rządzącego, następnie przetłumacz:
 - *Ego parum exerceo.*
 - *Mundus pulcher est.*
2. Praca dla chętnych: Wykonaj indywidualnie lub w parze prezentację multimedialną na temat: *Mit o Romulusie i Remusie w sztuce nowożytnej.* Prezentacja nie powinna przekraczać 20 slajdów.

Powyżej podano przykłady dwóch rodzajów zróżnicowania prac domowych. W pierwszym przypadku uczeń ma możliwość wyboru, w jakiej formie pracy czuje się pewnie. Mimo różnicy formy obie prace domowe mają podobny poziom trudności. Trójstopniowa praca domowa pełni funkcję aktywizatora zarówno uczniów słabszych, jak i szczególnie zainteresowanych przedmiotem. Zadanie A cechuje najmniejszy stopień trudności (wybór), zadanie B, polegające na przekształcaniu form, wymaga więcej umiejętności, natomiast zadanie dla chętnych z jednej strony daje możliwość wykazania się na polu innym niż gramatyka, z drugiej rozwija zainteresowania. Uaktywnia zatem uczniów będących na różnych poziomach zaangażowania w naukę przedmiotu.

4.2.3. Projekt edukacyjny

Powstało wiele opracowań na temat roli projektu edukacyjnego w indywidualizacji procesu kształcenia. W nauczaniu języka łacińskiego metoda projektów pełni podobną funkcję jak w pozostałych przedmiotach; kiedy stery kształcenia oddaje się w ręce odbiorców – wówczas efekty mogą być ... zaskakujące! Jednym z plusów pracy tą metodą jest możliwość wyboru przez uczniów spośród podanych propozycji zarówno formy wykonania, jak i treści. Drugim atutem jest praca w grupach. Zgodnie z założeniami projektu uczniowie powinni samodzielnie podejmować decyzję na każdym etapie pracy, a zatem nauczyciel nie może ingerować również przy łączeniu się uczniów w grupy. Aby projekt wpisywał się w zasady indywidualizacji kształcenia, warto – w uzasadnionych przypadkach – na prośbę ucznia zezwolić na pracę samodzielną. Mimo że praca zespołowa sprzyja osiągnięciu wielu celów społecznych i rozwojowi kompetencji, bywają tzw. twórczy indywidualiści, którzy rozwijają skrzydła, pracując solo. A przecież jednym z założeń indywidualizacji w nauczaniu jest m.in. dostosowanie form pracy do potrzeb ucznia.

4.3. Indywidualizacja pracy z uczniem zdolnym

Nauczanie języka łacińskiego i kultury antycznej realizowane jest w szkołach najczęściej w wymiarze 30 godz. w cyklu kształcenia (tzw. mała łacina). Jeśli uczeń pragnie w szkole rozwijać swoje zainteresowania, brać udział w olimpiadzie języka łacińskiego czy zdać maturę z tego przedmiotu, ma dwie możliwości: może uczestniczyć w zajęciach pozalekcyjnych, jeśli nauczyciel prowadzi tzw. koło języka łacińskiego, lub wystąpić do dyrektora szkoły z wnioskiem o przyznanie mu indywidualnego programu nauki (w przypadku ucznia niepełnoletniego wnioski składają rodzice). Indywidualny program nauki umożliwia rozwijanie zainteresowań ucznia w określonych obszarach, w których wykazuje on predyspozycje wyższe od przeciętnych.

W Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków i trybu udzielania zezwoleń na indywidualny program lub tok nauki oraz organizacji indywidualnego programu lub toku nauki (Dz.U. 2017, poz. 1569) widnieją szczegółowe przepisy dotyczące udzielania zezwoleń i sposobu realizacji indywidualnego programu nauki.

Zgodnie z §1 rozporządzenia:

Uczeń realizujący indywidualny program nauki kształci się w zakresie jednego, kilku lub wszystkich obowiązujących zajęć edukacyjnych, według programu dostosowanego do jego uzdolnień, zainteresowań i możliwości edukacyjnych.

Program, o którym mowa, zobowiązany jest napisać nauczyciel, pod kierunkiem którego uczeń będzie rozwijał swoje zainteresowania. Warto dodać, że za prowadzenie zajęć w ramach indywidualnego programu nauki nauczyciel otrzymuje wynagrodzenie.

Indywidualny program nauki jest idealnym rozwiązaniem zarówno dla ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, jak i nauczyciela, który chce wspierać i śledzić rozwój swojego podopiecznego.

Zakończenie

Aby przedmiot *Język łaciński i kultura antyczna* przetrwał w polskim systemie oświaty, powinien być dostosowywany do ciągle zmieniających się trendów dydaktycznych. Na szczęście wśród nauczycieli tego przedmiotu nie brak prawdziwych pasjonatów, którzy robią wszystko, aby tak się stało. Dydaktyka nauczania łaciny trudno wpisuje się w jakiegokolwiek ramy. Z jednej strony jest to język obcy, ale jako nienowożytny, ma swoją specyfikę. Drugi człon nazwy zobowiązuje do realizacji treści z zakresu szeroko pojętej kultury antycznej.

Literatura, sztuka, życie obyczajowe, polityka to tylko niektóre jej elementy, a dodać trzeba, że antyk obejmuje bardzo szerokie ramy czasowe, zawierające się między VIII w. p.n.e. a V w. n.e. Na realizację tych wszystkich zagadnień, językowych i kulturowych przeznaczono maksymalnie 240 godzin dydaktycznych! A zatem prawdziwa to sztuka nie zniechęcić uczniów, a już szczytem umiejętności wykazują się nauczyciele, którzy potrafią zachęcić do uczenia się łaciny.

Aby tak się stało i aby nasi podopieczni byli zmotywowani do nauki, chętnie sięgamy po nowoczesne formy i techniki nauczania, a źródeł, z których mogą czerpać nauczyciele, przybywa nieustannie. Na łacinę tłumaczone są piosenki i współczesne powieści (m.in. cykl o Harrym Potterze); w języku starożytnych Rzymian wydawane są czasopisma *Latinitas* (Watykan), *Vox Latina* (Niemcy), *Vita Latina* (Francja) oraz *Retiarius* (USA), publikowany w internecie; nadawane są audycje radiowe: *Nuntii Latini* (Finlandia) oraz *Nuntii Latini Septimales* (Niemcy).

Na całym świecie organizuje się kongresy żywej łaciny. Tak nowoczesny nośnik wiedzy jak internet również ma wiele do zaproponowania fanom tego języka: działa łacińska Wikipedia (*Vicipaedia Latina*), funkcjonują też liczne fora, na których komunikacja odbywa się jedynie po łacinie.

Dzięki takim przedsięwzięciom łacina staje się nowoczesna. I choć brzmi to jak oksymoron, rzeczywiście w takiej formule funkcjonuje współcześnie i pewnie właśnie dlatego zaczyna wzbudzać zainteresowanie uczniów. Zachęceni nowoczesną formą i współczesnym słownictwem łatwiej przyswajają sobie trudniejsze treści i leksykę sprzed ponad dwóch tysięcy lat.

Dopełnieniem rozważań na temat uwspółcześnienia łaciny niech będą słowa Wilfrieda Stroha, światowej sławy współczesnego latynisty, profesora filologii klasycznej na Uniwersytecie Ludwika Maksymiliana w Monachium, nieustającego propagatora *Latinitatis vivae* (żywej łaciny): *Jestem przekonany, że nadejdzie kiedyś taka godzina, gdy łaciny uczyć się będzie nie jako martwego języka, ale ponownie jako królowej języków* (Stroh:309).

Bibliografia

1. Amarantidou W., Długosz A., Żuchowska D., (2009), *Docendo discimus: poradnik metodyczny z ćwiczeniami do nauczania języka łacińskiego i kultury antycznej w liceach ogólnokształcących*, „Collectanea Philologica”, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, nr 12.
2. Podstawa programowa kształcenia ogólnego *Język łaciński*, <https://zpe.gov.pl/podstawa-programowa/szkola-ponadpodstawowa/jezyk-lacinski>
3. Podstawa programowa kształcenia ogólnego *Język łaciński i kultura antyczna*, <https://podstawaprogramowa.pl/Liceum-technikum/Język-lacinski-i-kultura-antyczna>
4. Podstawa programowa kształcenia ogólnego *Język obcy nowożytny*, <https://podstawaprogramowa.pl/Liceum-technikum/Język-obcy-nowozytny>
5. *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków i trybu udzielania zezwoleń na indywidualny program lub tok nauki oraz organizacji indywidualnego programu lub toku nauki* (Dz.U. 2017, poz. 1569).
6. *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 czerwca 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia* (Dz.U. 2020, poz. 1248).
7. *Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 6 lutego 2023 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia* (Dz.U. 2020, poz. 312).
8. *Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 6 lutego 2023 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia* (Dz.U. 2023, poz. 314).
9. Ryba J., (2021), *Język łaciński w średniej szkole ogólnokształcącej*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
10. Ryba J., (2022), *Drogi i bezdroża nauczania języka łacińskiego w szkole średniej w latach 1945–2021*, „Języki Obce w Szkole”, nr 2, s. 5–12.
11. Stroh W., (2013), *Łacina umarła, niech żyje łacina! Mała historia wielkiego języka*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.
12. *Ustawa o systemie oświaty* (Dz.U. 2021, poz. 1915, Dz.U. 2022, poz. 583).
13. Żuchowska D., (2019), *Ludendo discamus! Program nauczania języka łacińskiego i kultury antycznej dla szkoły ponadpodstawowej*, Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji, <https://www.ore.edu.pl/wp-content/uploads/2019/12/program-nauczania-jezyka-lacinskiego-i-kultury-antycznej-pn.-ludendo-discamus-.pdf>

O autorce

Dorota Żuchowska

Absolwentka filologii klasycznej, nauczycielka dyplomowana XXIV Liceum Ogólnokształcącego w Łodzi, z 36-letnim stażem pracy. Ukończyła studia podyplomowe z zakresu filozofii i etyki, wiedzy o kulturze oraz bibliotekoznawstwa. Lektorka języka łacińskiego w Akademii Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi, ekspertka w zakresie przedmiotów humanistycznych komisji egzaminacyjnych i kwalifikacyjnych dla nauczycieli ubiegających się o stopień awansu zawodowego. Autorka programu nauczania *Język łaciński i kultura antyczna dla szkoły ponadpodstawowej dla poziomu rozszerzonego – Ludendo discamus*, przygotowanego wraz z 25 scenariuszami zajęć. Ponadto opracowała i wdrożyła do realizacji dwa programy innowacyjne z języka łacińskiego: *Latinitas perennis, czyli starożytność w świecie współczesnym* oraz *Elementy łaciny prawniczej*, a także innowację organizacyjno-metodyczną pracy w bibliotece *Ściągnięci z Olimpu. Recepcja mitologii starożytnych Greków w kulturze nowożytnej*. Aktywnie uczestniczy w ogólnopolskich i międzynarodowych konferencjach naukowo-dydaktycznych, wygłaszając referaty, m.in.: *Metoda bezpośrednia w nauczaniu łacińskiej terminologii anatomicznej* (Katowice); *De Iuliano Tuwim, poeta Lodziensi* (Kamień Śląski); *Ludendo discimus, sive de lingua Latina non solum manu Iohannis Oerbergi Illustrata* (Rzym); *Biblioteki w starożytności* (Warszawa).

Aleje Ujazdowskie 28
00-478 Warszawa
tel. 22 345 37 00, fax 22 345 37 70
e-mail: sekretariat@ore.edu.pl

www.ore.edu.pl

